
Premyslené "áno" zániku ČSFR?

Image strán a rozpad Česko-Slovenska očami občanov Slovenska

ZORA BÚTOROVÁ*

Centrum pre sociálnu analýzu, Bratislava

A Deliberate "Yes" for the Dissolution of the ČSFR?

The image of the political parties and the split of Czecho-Slovakia in the eyes of the Slovak population

Abstract: Based upon the data from repeated sociological surveys conducted in post-Communist Slovakia in the years 1990-1992, the study describes elements which contributed to the population's political awareness and which were important to the process of the Czecho-Slovakia dissolution. Special attention is paid to the image of the political parties in the pre-election period and to the reactions of the population to the division of the country.

Sociologický časopis, 1993, Vol. 29 (No. 1: 88-103)

Mlieko je definitívne rozliate: Česko-Slovensko je rozdelené. Myšlienky o výhodnosti česko-slovenského spolužitia založeného na novom partnerstve, ktoré niektorí z českých a slovenských sociológov formulovali v októbri 1990 na Alšovickom seminári [Budúcnosť 1990], sa neprevetili do reality v rámci jedného štátu.

Slobodne zvolení chirurgovia na oboch stranách česko-slovenských hraníc odložili na prelome rokov 1992 a 1993 skalpel a zagratulovali si k úspešnej operácii: stehy na rozvodovom zamate sú zatiaľ elegantné, takmer nepozorovateľné. Operácia prebehla pokojne, námestia namiesto protestujúcich davov ziveli prázdnotou, výzvy na obranu spoločného štátu, ani na podporu referenda nenašli odozvu. Rázne občianske "nie" rozpadu štátu sa teda na Slovensku nekonalo. Prekvapilo to nielen nejedného pozorovateľa zvonku, ale aj mnohých priamych účastníkov: veď ešte tesne pred voľbami 1992 výskumy zhodne signalizovali, že túžba po udržaní spoločného štátu na Slovensku s vysokou dávkou zotrvačnosti prevažuje nad vôľou po osamostatnení [Slovensko 1992]. Doslova zo dňa na deň však začala účinkovať odstredivá sila "volebného vektoru", umocnená rezignáciou prezidenta V. Havla. No nekonalo sa a nekoná sa ani hlučné "áno" slovenskej štátnosti. Nad Tatrou sa neblýskalo a neblýska, skôr zavládlo ticho. Eufória z nadobudnutej samostatnosti rozhodne nebola masová. Letargiu nenarušili ani ojedinelé vatry zvrchovanosti, ani strieľajúce šampanské na mítingoch v deň "nula" slovenskej štátnosti. Zväčša zhora organizovaná radosť z "národnej dospelosti" vyprcháva; väčšmi sa hovorí o obavách a problémoch občanov v novom štáte [Krivý 1992, Šoucová 1993].

Donedávna ešte väčšina občanov ČSFR, ale aj ne jeden domáci či zahraničný politik i politológ verili v schopnosť Česko-Slovenska odolať dezintegračným

*) Veškerou korespondenci posílejte na adresu: PhDr. Zora Bútorová, CSc., Centrum pre sociálnu analýzu, Mánesovo nám. 2., 851 01 Bratislava, tel/fax (07) 84 02 15.

tendenciám a národno-emancipačnej obsesii, ktorá sa rad za radom zmocňovala viacnárodných či viacnárodnostných postkomunistických krajín. Dnes už však so závažnou nezvratnosťou stoja vedľa seba dva nové samostatné štáty, ktorých zrod provokuje k zamysleniu a núti k analýzam.¹ Tento článok si kladie za cieľ charakterizovať niektoré typické prvky politického či širšieho spoločenského vedomia v postkomunistickom Slovensku a načrtnúť tie z nich, ktoré sa stali pre rozpad štátu obzvlášť relevantné - či už v podobe kolektívnych percepcií alebo mispercepcií. Pred zátvorku vyjmem "objektívnu realitu" historických faktov, politických udalostí a súvislostí, reálnej ekonomickej a sociálnej situácie. Všimneme si skôr, ako si ľudia na Slovensku aktuálny sociálno-politický svet okolo seba konštruovali, ako sa v ňom orientovali a aké predstavy či motívy stáli v pozadí ich volebných rozhodnutí. Možno nám to pomôže pochopiť onú malátnosť "mlčanlivej väčšiny", donedávna potichu preferujúcej česko-slovenské spolužitie, potom zaskočenej poklesom významu svojich názorov a napokon trpne až útrpne prijímajúcej nemožnosť zasiahnuť do procesu demontáže spoločného štátu.

Pozrime sa teda do spätného zrkadla nastaveného výskumami Centra pre sociálnu analýzu v Bratislave.²

1. Znepokojujúce signály

Podľa niektorých komentárov občania Slovenska v druhých parlamentných voľbách vedome vyslovili "áno" ukončeniu česko-slovenskej štátnosti ako podmienke zavŕšenia národnoemancipačného procesu. Túto skutočnosť však výsledky výskumov nepotvrdzujú.

Predvolebná klíma na Slovensku sa razantne odlišovala od eufórie novembrových dní. Zakorenila sa takmer všeobecná nedôvera radových občanov voči novej mocenskej elite reprezentovanej predovšetkým predstaviteľmi Verejnosti proti násiliu a Kresťansko-demokratického hnutia. Dostavilo sa sklamanie z fungovania nových parlamentov, únava zo zdĺhavých a neprehľadných vyjednávanií o štátoprávných otázkach. Vzrástla autoritárska nostalgia: rozšírila sa túžba po politike pevnej ruky a ráznych krokov, po nastolení poriadku, po odstránení chaosu a anómie [Výzkum 1991, Aktuálne 1992, Slovensko 1992, Výsledky 1992].

Pocit odcudzenia občanov od mocenskej elity mal na Slovensku odlišné pozadie ako v Českej republike. Na Slovensku sa za ním skrývala prevažujúca nespokojnosť s ponovembrovým vývojom, frustrácia z ohrozenia sociálnych istôt;

1) Výkladových rámcov je pochopiteľne viacero. O interpretáciu niektorých príčin a pozadia tohto procesu sme sa pokúsili aj my, napr. v [Bútora, Bútorová 1992, Bútora, Bútorová, Gyarfášová 1993].

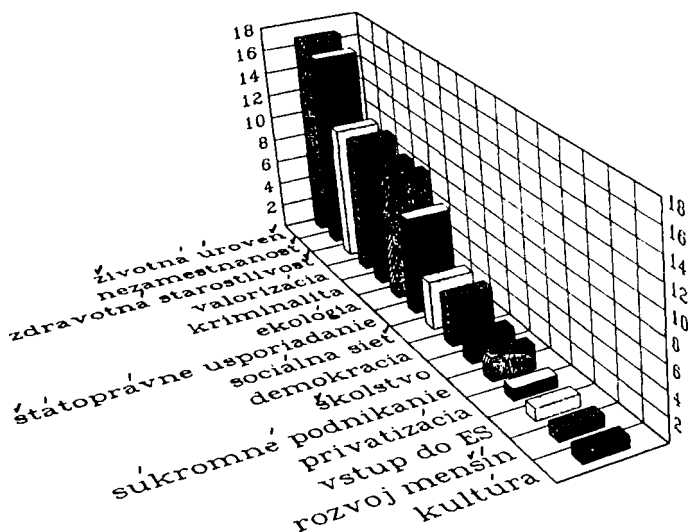
2) Centrum pre sociálnu analýzu, spol. s r. o. je nezávislá výskumná organizácia. Od jari 1990 tím C. S. A. uskutočnil jedenásť reprezentatívnych výskumov postojov populácie Slovenska k aktuálnym sociálnym, ekonomickým a politickým problémom; z nich dva mali česko-slovenský záber. Vzorka výskumov bola vždy reprezentatívna a spravidla neklesla pod 1 200 respondentov za Slovenskú republiku. Výskum uskutočnený v apríli 1992, na výsledky ktorého sa v tomto texte odvolávame, zahrnul až 2 890 respondentov.

menšinová podpora novému režimu, zmierlivejšie postoje voči komunistom; zriedkavejší akcent na osobnú zodpovednosť, častejšie štátnopaternalistické orientácie, väčšmi zakorenené rovnostárstvo; zvýšená nedôvera voči podnikateľom, privatizácii; častejšie protizápadné postoje [Výzkum 1991, Aktuálne 1992, Slovensko 1992, Výsledky 1992, Krivý 1993].

Ako ukazuje graf 1, v hierarchii sociálnych problémov pociťovaných občanmi Slovenska zaujali dominantné postavenie otázky nezamestnanosti a ohrozenia sociálnych istôt, čo do značnej miery súviselo aj s tvrdšími sociálnymi dopadmi ekonomickej reformy.³ Tieto otázky okupovali vedomie občanov natoľko, že zasunuli do úzadia aj problém štátoprávneho usporiadania [Slovensko 1992].

Graf 1.

Ktorý z uvedených problémov považujete za najnaliehavejší?
(prameň: Centrum pre sociálnu analýzu, Bratislava; apríl 1992)

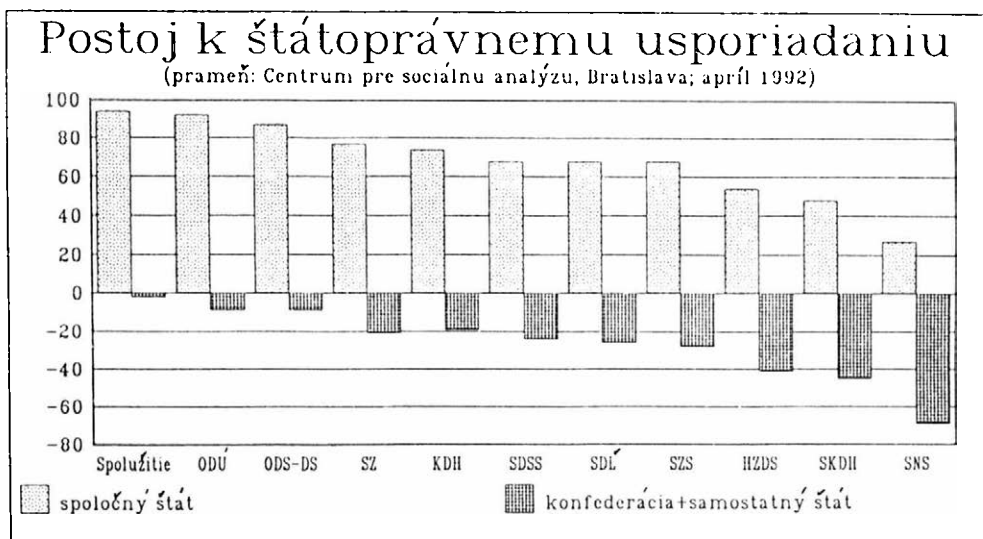
Výskumy česko-slovenských vzťahov signalizovali niektoré paradoxy. Na jednej strane sa zástancovia spoločného štátu až do poslednej chvíle mohli utešovať výsledkami výskumov, podľa ktorých sa na Slovensku udržala početná prevaha zástancov spoločného štátu nad jeho odporcami.⁴

³) Respondenti mali podľa inštrukcie vybrať spomedzi problémov uvedených na grafe tri, ktoré pokladajú za najnaliehavejšie. Percentá v grafe sa vzťahujú k celku odpovedí.

⁴) Podľa výskumu C. S. A. [Slovensko 1992] mesiac pred voľbami bolo zástancov unitárneho štátu 20 %, spolkového usporiadania 7 %, dvojfederácie 27 %, trojfederácie 8 %. Oproti tomu konfederácia nachádzala podporu u 14 % a samostatný štát u 17 % občanov SR; 6 % respondentov sa nevedelo rozhodnúť. Odlišné, zhruba dvojnásobné percentuálne zastúpenie (28 %) mali v apríli 1992 zástancovia konfederácie na Slovensku podľa prieskumu pražského

Presvedčenie o zmysluplnosti spolužitia slovenského a českého národa bolo v tom čase vlastné väčšine populácie v oboch republikách: súhlas s výrokom, že Slovákov a Čechov, napriek všetkým nedorozumeniam, spájajú putá, ktoré by nemali byť pretrhnuté, deklarovalo v apríli 1992 77 % respondentov zo Slovenska. Podpora spoločnému štátu prevažovala u prívržencov všetkých strán, s výnimkou Slovenskej národnej strany. Zástancovia spoločného štátu prevládali tesne pred voľbami dokonca aj medzi prívržencami budúceho víťazného HZDS (59 %). Program utvorenia konfederácie z nich pred voľbami podporovalo 22 %, požiadavku štátnej samostatnosti Slovenska iba 19 % [Slovensko 1992].

Graf 2.

Na druhej strane sa však v percepcii česko-slovenskej koexistencie objavili viaceré znepokojujúce signály. Po prvé, počas celého obdobia intenzívnych štátoprávnych diskusií pretrvávali vo vedomí občanov SR závažné nejasnosti v chápaní problému štátoprávneho usporiadania. Konzistentné predstavy o atribútoch jednotlivých foriem štátoprávneho usporiadania mala na Slovensku iba menšia časť populácie [Aktuálne 1991, Aktuálne 1992, Slovensko 1992, Frič, Bútorová, Rosová 1992, Krivý 1993].

IVVM. Príčina pravdepodobne spočíva v poddimenzovanej veľkosti vzorky za Slovensko, ale najmä v tom, že v dotazníku IVVM sa táto forma štátoprávneho usporiadania - na rozdiel od všetkých ostatných - respondentom vysvetľuje, pričom komentár vyznieva pomerne priaznivo a neproblémovo: respondent posudzuje "konfederáciu dvoch samostatných republík so spoločným prezidentom a obranou".

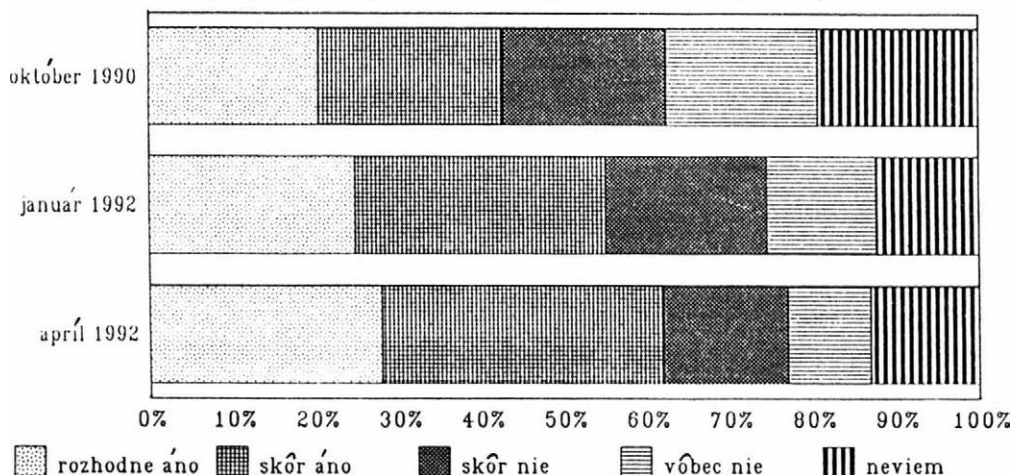
Vo voľbách 1992 sa teda naplno mohla prejavíť kognitívna bezradnosť občanov, ktorá sa ani zďaleka netýkala iba štátoprávnej "hmly"; ako na to poukázali V. Krivý a I. Radičová, pre slovenskú populáciu v porovnaní s českou bola v tom čase príznačná vyššia atomizácia a inkonzistencia vo vnímaní jednotlivých sfér spoločenského života [Aktuálne 1992, Krivý 1993].

Po druhé, ešte závažnejšia bola skutočnosť, že vo vedomí občanov SR sa neutvorila väzba medzi túžbou po ekonomickej prosperite a medzi vierou, že ju možno najlepšie dosiahnuť za predpokladu pokračovania dovtedajšieho scenára ekonomickej reformy. Naopak, postupne silnelo presvedčenie opačné. V máji 1991 sa 43 % obyvateľov SR obávalo, že reforma prinesie potlačenie národných záujmov Slovákov a 57 % očakávalo zväčšenie zaostávania slovenskej ekonomiky za českou [Aktuálne 1991]. V januári 1992 očakávalo rýchlejší rozvoj českej ekonomiky na úkor slovenskej 53 % respondentov [Aktuálne 1992]. Narastalo presvedčenie o povýšeneckom postoji Čechov voči Slovákom: pocitu, že Česi Slovákov nepokladajú za rovnocenných partnerov, podliehalo v októbri 1990 61 % respondentov, v januári 1992 už 81 %. Čoraz viac ľudí si osvojovalo názor, že Slováci na Čechov doplácajú: kým v októbri 1990 ich bolo 43 %, v januári 1992 už ich podiel dosiahol 55 % a v apríli 1992 62 % [Slovensko 1992].

Graf 3.

Slováci na Čechov doplácajú

(Do akej miery súhlasíte s výrokom? – C.S.A. 1992)

Tieto údaje dokumentujú, že v období medzi prvými a druhými parlamentnými voľbami vo vedomí občanov Slovenska zapúšťali čoraz pevnejšie korene pocity ukrivdenosti a čoraz väčšiu odozvu nachádzala požiadavka modifikovať ekonomickú reformu tak, aby bola sociálne citlivejšia, aby väčšmi rešpektovala špecifickú situáciu a národné záujmy Slovenska. Možno sa oprávnene domnievať, že práve schopnosť používať túto kombináciu argumentov a požiadaviek sa stala

významným faktorom ovplyvňujúcim image jednotlivých strán uchádzajúcich sa o priazeň voličov na Slovensku.⁵

2. Image politických strán a hnutí v očiach voličov: kto presadzuje záujmy Slovenska?

Mesiac pred voľbami uskutočnilo C. S. A. rozsiahly výskum, ktorý umožnil charakterizovať image strán v očiach potenciálnych voličov. Image bol zaznamenávaný na viacerých dimenziách, a to prostredníctvom dvojíc protikladných výrokov vystihujúcich politické smerovanie strán, ich potenciál a používané prostriedky. Respondent mal podľa inštrukcie reagovať na každý z výrokov uvedením tých strán či hnutí (maximálne troch), pre ktoré je daný výrok najpriliehavejší. Išlo o nasledujúce dimenzie image indikované týmito dvojicami výrokov:

a. Garancia ekonomickej prosperity:

kladné: Ich víťazstvo vo voľbách by znamenalo našu ekonomickú prosperitu.

záporné: Ich výhra vo voľbách by znamenala náš ekonomický úpadok.

b. Sociálne cítenie:

kladné: Myslia na obyčajných ľudí.

záporné: O obyčajných ľudí sa nestarajú.

c. Vzťah k demokracii:

kladné: Ich výhra vo voľbách by bola zárukou demokracie.

záporné: Ak by vyhrali voľby, pokúsili by sa nastoliť totalitu.

d. Presadzovanie záujmov Slovenska:

kladné: Obhajujú záujmy Slovenska.

záporné: Konajú proti záujmom Slovenska.

e. Vzťah k spoločnému štátu:

kladné: Ide im skutočne o zachovanie spoločného štátu.

záporné: Tvária sa, že chcú spoločný štát, ale v skutočnosti to tak nie je.

f. Národnostná tolerancia:

kladné: Sú národnostne tolerantní.

záporné: Podnecujú národnostné napätie.

g. Používané politické prostriedky:

kladné: Hovoria pravdu a konajú čestne, aj keď im to môže škodiť.

záporné: V mene svojich mocenských záujmov neváhajú klamať a používať nečestné prostriedky.

h. Potenciál politikov v strane:

⁵) K vývoju politickej scény na Slovensku po r. 1989 pozri napr. [Bútora, Bútorová, Gyrafášová 1993]. K ďalším atribútom politických strán, ako je napr. sociálno-demografická štruktúra ich prívržencov, ich hodnotové zázemie, regionálne rozloženie politických preferencií a pod. pozri [Aktuálne 1991, Aktuálne 1992, Slovensko 1992].

kladné: Majú medzi sebou dosť schopných politikov.

záporné: Nemajú medzi sebou dosť schopných politikov.

Ktoré strany sa v očiach respondentov vyprofilovali ako najvýraznejší reprezentanti jednotlivých pozitívnych a negatívnych vlastností? Na túto otázku prehľadne odpovedajú nasledujúce dve tabuľky.⁶

Tabuľka 1. Pozitívny image strán - najvýraznejší nositelia

Vlastnosti	Poradie strán		
	1.	2.	3.
a.	HZDS (44 %)	SDL (19 %)	SDSS (15 %)
b.	HZDS (44 %)	SDL (28 %)	SDSS (19 %)
c.	HZDS (43 %)	SDL (21 %)	SDSS (21 %)
d.	HZDS (57 %)	SNS (44 %)	SKDH (22 %)
e.	ODÚ (20 %)	SDL (19 %)	SDSS (19 %)
f.	HZDS (21 %)	KDH (15 %)	SDSS (13 %)
g.	HZDS (38 %)	SDL (24 %)	SNS (17 %)
h.	HZDS (55 %)	SDL (30 %)	SNS (22 %)

Tabuľka 2. Negatívny image strán - najvýraznejší nositelia

Vlastnosti	Poradie strán		
	1.	2.	3.
a.	KDH (30 %)	ODÚ (22 %)	Együt. (21 %)
b.	KDH (34 %)	ODÚ (27 %)	SKDH (10 %)
c.	KDH (35 %)	SDL (20 %)	SNS (17 %)
d.	Együt. (34 %)	MOS (33 %)	KDH, ODÚ (23 %)
e.	KDH (35 %)	HZDS (16 %)	SKDH (14 %)
f.	SNS (37 %)	Együt. (36 %)	MOS (32 %)
g.	KDH (40 %)	ODÚ (27 %)	SKDH, SNS (15 %)
h.	KDH (22 %)	ODÚ (18 %)	Együt., MOS (16 %)

⁶) Pozitívne i negatívne vlastnosti sú písmenami a - h vo vyššie uvedenom poradí, kde a = garancia ekonomickej prosperity, b = sociálne ctenie atď. Percentá v zátvorkách vyjadrujú podiel respondentov, ktorým konkrétny výrok evokoval príslušnú stranu.

Vysvetlivky k skratkám:

HZDS - Hnutie za demokratické Slovensko, predtým súčasť VPN;

MOS - Maďarská občianska strana, predtým MNI (Maďarská nezávislá iniciatíva);

KDH - Kresťansko-demokratické hnutie;

ODÚ - Občianska demokratická únia, predtým VPN (Verejnosc' proti násiliu);

SDL - Strana demokratickej ľavice, predtým KSS (Komunistická strana Slovenska);

SDSS - Sociálno-demokratická strana Slovenska;

SKDH - Slovenské kresťanské demokratické hnutie, predtým súčasť KDH;

SNS - Slovenská národná strana;

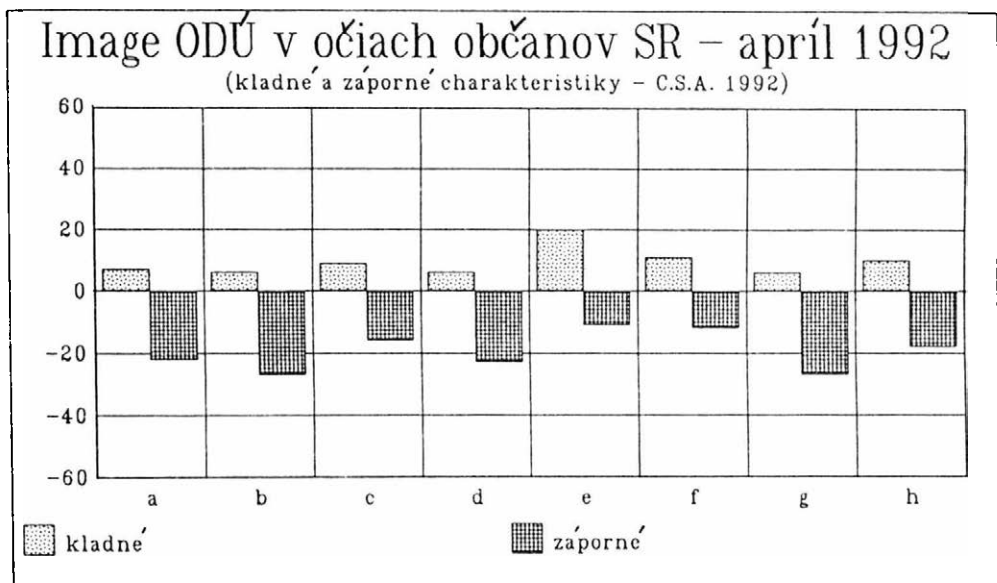
Együttélés - Spolužitie.

Všimnime si teraz bližšie image niektorých strán (hnutí), ktoré uvedieme v poradí podľa dosiahnutých volebných výsledkov.

Hnutie za demokratické Slovensko:

Víťazné hnutie, reprezentované predovšetkým robustnou vodcovskou postavou svojho predsedu, zapôsobilo na voličov sociálnou argumentáciou s prvkami sociálnej demagógie, ktorú kombinovalo so sugestívnou emancipačnou rétorikou, obratne pritom zahmlievajúc štátoprávnu problematiku. Image HZDS bol bezkonkurenčne priaznivý, a to napriek tomu, že záruku zachovania spoločného štátu v ňom videlo iba 17 % respondentov. To nijako nenaštrbilo značne rozšírené presvedčenie, že práve HZDS najlepšie obhajuje záujmy Slovenska. Z tohto zistenia je zrejmé, že pre sympatizantov HZDS pred voľbami už zachovanie spoločného štátu nepredstavovalo *conditio sine qua non* priaznivého ekonomického, politického a sociálneho vývoja Slovenska.

Graf 4.

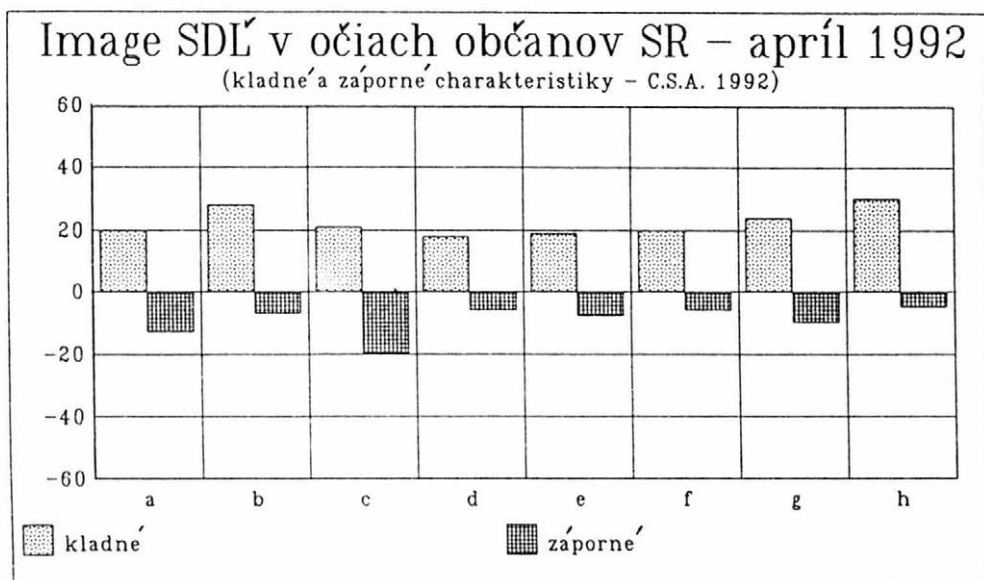

Strana demokratickej ľavice:

Najvýraznejšími plusmi SDE boli podľa respondentov sociálna orientácia a silné zázemie politických osobností a odborníkov.

Hlásiac sa k modelu "voľnej federácie s konfederatívnymi prvkami", podarilo sa SDE v období medzi prvými a druhými parlamentnými voľbami nevzbudiť v radových občanoch podozrenie z krajnosti - či už z čechoslovakizmu alebo zo slovenského nacionalizmu. Za posledné dva roky sa image SDE zmenil na nepoznanie. Pripomeňme si, že pred voľbami 1990 vyvolávala jej predchodkyňa, KSS, najtvrdšiu kritiku a odmietanie zo strany väčšiny obyvateľstva [Bútorová, Rosová 1990].

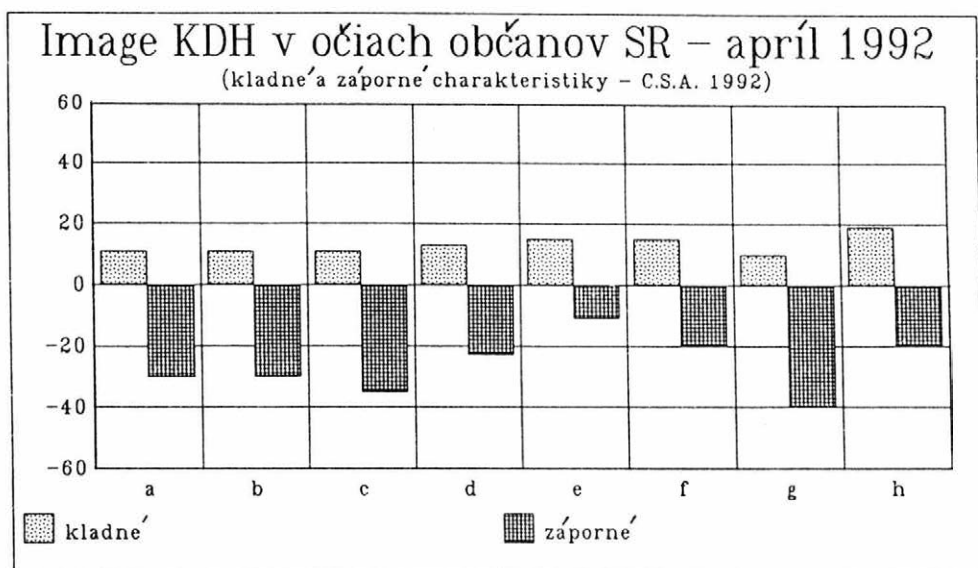
Graf 5.

Slovenská národná strana:

Takmer od svojho založenia SNS veľmi priamočiaro presadzovala požiadavku samostatného Slovenska, čím si vyslúžila u občanov dve priam Jánusovsky rozdielne tváre: na jednej strane image obhajcu záujmov Slovákov, na druhej strane podnecovateľa národnostného napätia. Image SNS odráža skutočnosť, že počas celého obdobia svojej existencie vystupovala "monotematicky" národne, resp. národnostne: ostatné jej vlastnosti boli pre ľudí oveľa menej zreteľné a čitateľné.

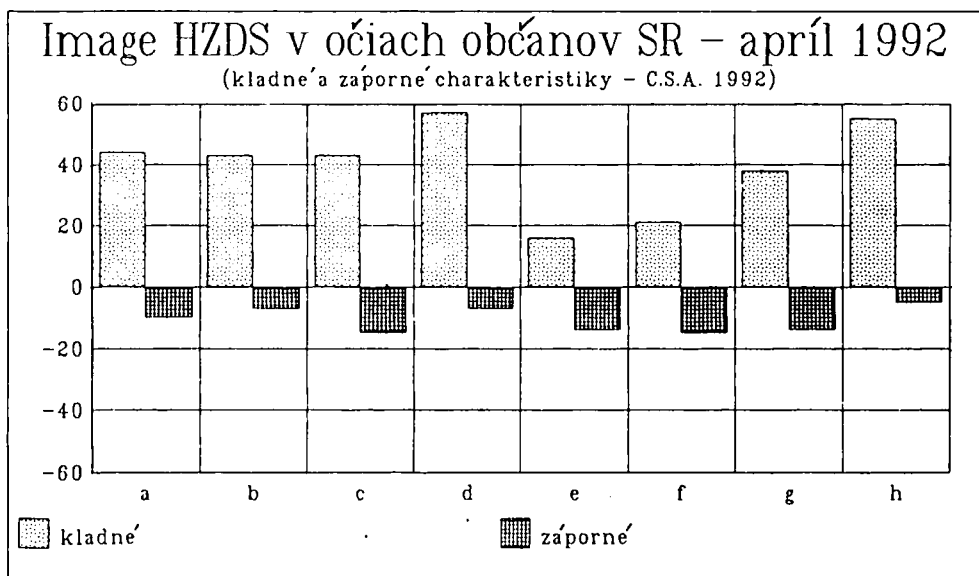
Graf 6.

Kresťansko-demokratické hnutie:

KDH sa zapísalo do povedomia občanov "umierneným separatizmom" - autorstvom a praktickým presadzovaním koncepcie "vlastnej slovenskej stoličky a hviezdičky". Za ideu vopred ohláseného, ale na príhodnejšiu chvíľu oddialeného rozvodu Slovákov s Čechmi si však vyslúžilo skôr image poškodzovateľa slovenských záujmov, než gloriolu ich obhajcu. Zosobnené premiérom J. Čarnogurským, nieslo KDH na svojich pleciach najväčšiu ťarchu averzie obyvateľstva. Toto hnutie v očiach značnej časti občanov vystupovalo ako nedemokratické (pripomeňme značne rozšírené obavy z "čiernej totality", výhrady voči interrupčnému zákonu), ako neschopné garantovať ekonomickú prosperitu a pamätať na obyčajných ľudí.

Graf 7.

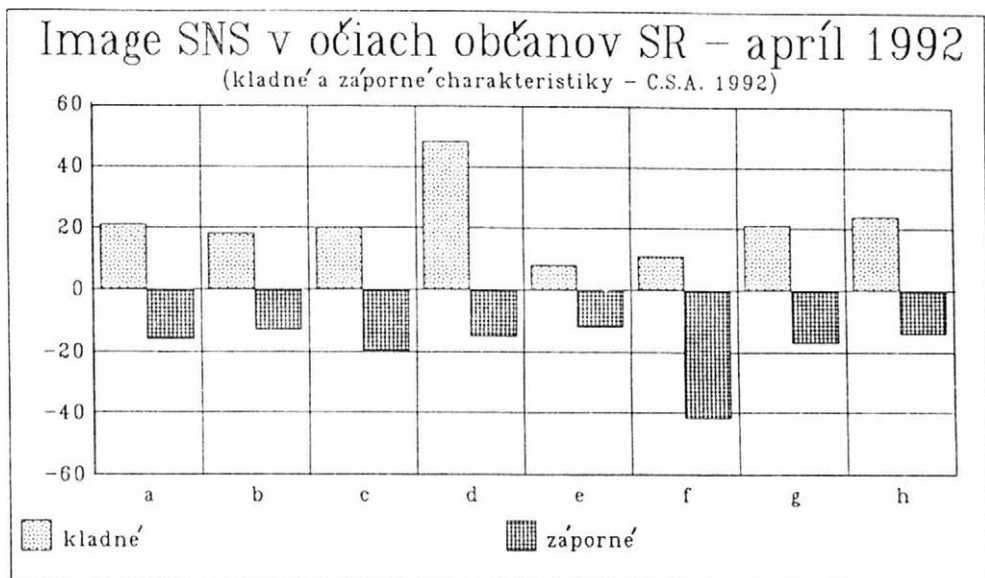
Spolužitie:

V súlade s prevažujúcou podporou česko-slovenskej štátnosti u príslušníkov maďarskej národnostnej menšiny [Rosová, Bútorová 1992] sa politické vedenie týchto strán zasadzovalo o zachovanie ČSFR. Pre občanov slovenskej národnosti to bola strana "maďarská", a teda minimálne dôveryhodná. Medzi negatívnymi hodnoteniami dominovalo obvinenie z konania proti záujmom Slovenska. V tomto ohľade na seba maďarské strany - obdobne ako pred prvými parlamentnými voľbami [Bútorová, Rosová 1990] - sústreďovali spomedzi všetkých strán najviac negatívnych emócií.

Občianska demokratická únia:

Strana, ktorá najdôslednejšie presadzovala ideu spoločného štátu. Občania však voči nej pociťovali hlbokú nedôveru. Vyčítali jej najmä nezáujem o obyčajných ľudí, uplatňovanie nečestných prostriedkov, nedostatočnú obhajobu záujmov Slovenska, neschopnosť zabezpečiť ekonomickú prosperitu. Image ODÚ prudko kontrastuje s jednoznačne pozitívnymi očakávaniami, ktoré vzbudzovala pred prvými parlamentnými voľbami jej predchodkyňa, Verejnosť proti násiliu [Bútorová, Rosová 1990]. V druhých parlamentných voľbách utrpela porážku a neprekročila ani hranicu potrebnú na vstup do parlamentu.

Graf 8.

3. Obavy a nádeje v období rozpadajúcej sa federácie

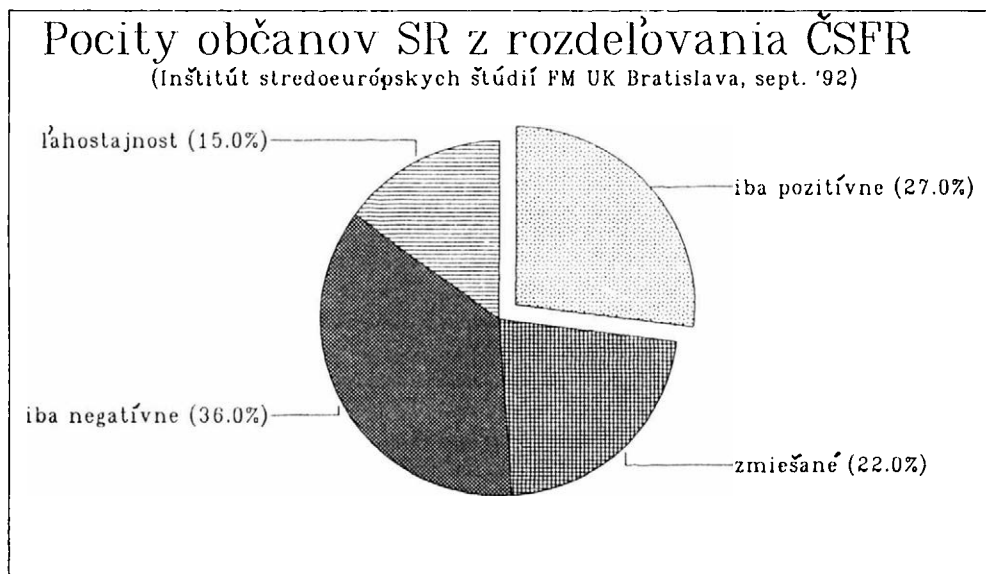
Od čias predvolebného výskumu akoby prešli veky. Naplnila sa predpoveď 32 % populácie Slovenska, ktorí pred voľbami 1992 odhadovali, že sa spoločný štát neudrží. Naopak zlyhal odhad 46 % tých, ktorí takúto možnosť vôbec neprípúšťali [Slovensko 1992].

V protiklade k zrýchlenému tepu veľkej straníckej politiky radoví občania na Slovensku akoby ustrnuli v uhranutom očakávaní. Z demontáže spoločného štátu sa zakrátko stal *fait accompli*. Ešte mesiac po voľbách, v júli 1992, podľa výskumu IVVM 55 % respondentov požadovalo, aby sa ďalej rokovalo v záujme zachovania spoločného štátu. V očiach občanov na Slovensku to boli politici, ktorí nesú zodpovednosť a ktorých by bolo predovšetkým treba priviesť k rozumu: 79 % respondentov malo pocit, že "radoví občania by sa medzi sebou dohodli, keby ich politici nerozoštvávali". Mesiac po voľbách sa 86 % respondentov vyslovilo za referendum ako jediný možný a prípustný spôsob rozdelenia federácie. Ostalo však iba pri tomto platonickom želaní [Signálne 1992].

A tak už o dva mesiace neskôr, v septembri 1992, podľa výskumu ISŠ FM UKo iba 18 % respondentov pripúšťalo možnosť dosiahnuť taký spoločný federatívny štát, ktorý by mohol vyhovovať českej i slovenskej strane. Kroky k štátnej samostatnosti SR v tom čase podporovalo 57 % respondentov, pričom iba 27 % ich pokladalo od začiatku za správne; ďalších 30 % už jednoducho nevidelo inú možnosť. Kroky k štátnej samostatnosti SR verbálne odmietalo 34 % občanov SR [Krivý 1992].

Rozdeľovanie ČSFR síce prebiehalo bez rebélie a kolektívneho reptania, ale aj bez nadšenia. Podľa údajov ISS FM UKo v septembri jednoznačne pozitívne pocity tento proces vyvolával iba u 27 % respondentov. Jednoznačne negatívne pocity malo 36 %, zmiešané pocity 22 % a ľahostajnosť pociťovalo 15 % [Krivý 1992].

Graf 9.

Prežívanie rozpadu štátu u prívržencov parlamentných strán zodpovedalo v podstate rozloženiu ich názorov na optimálne štátoprávne usporiadanie pred voľbami zobrazenému v grafe 2: pozitívne pocity boli najčastejšie medzi prívržencami SNS a HZDS; naopak negatívne pocity sa vyskytovali najmä medzi sympatizantmi SKDH a Spolužitia a KDH, ku ktorým sa približovali sympatizanti SDE [Krivý 1992]. V pozadí neradostných pocitov sprevádzajúcich rozpad štátu stoja najmä obavy sociálno-ekonomického charakteru. Oproti predvolebnému obdobiu zavládla o poznanie pesimistickejšia atmosféra. Tesne pred voľbami 38 % respondentov dúfalo, že sa zastaví pokles životnej úrovne a 37 % očakávalo zníženie nezamestnanosti [Slovensko 1992]. O päť mesiacov neskôr, v septembri 1992, už pozitívny obrat v nezamestnanosti a životnej úrovni pre najbližšie obdobie predpokladala z nedávnych optimistov iba tretina [Krivý 1992]. V posledný mesiac existencie ČSFR predpokladalo pozitívny vývoj sociálnej situácie iba 5 % občanov SR [Šoucová 1993]. Tento posun je pravdepodobne dôsledkom zmeneného tónu masmédií, ale aj predstaviteľov víťazného HZDS, ktorí po uchopení moci opustili predvolebnú rétoriku a začali zdôrazňovať potrebu obetí v záujme budovania nového štátu. Čoraz naliehavejšie boli formulované výzvy k jednote a k lojalite voči novému štátu, čoraz hlasnejšie sa varovalo pred "poškodzovaním záujmov

štátu" a pred "nepriateľmi slovenského národa". Objavili sa evidentné prípady porušovania demokracie.

Azda preto vzrástol pesimizmus aj pri posudzovaní perspektív politickej demokracie, a to aj napriek tomu, že reprezentanti HZDS v masmédiách vehementne popierajú výskyt akýchkoľvek náznakov antidemokratického vývoja. Kým v apríli 47 % občanov SR očakávalo, že demokracia sa po voľbách upevní [Slovensko 1992], v septembri už väčšiu slobodu občanov a lepšie informácie z TV a rozhlasu pre prvý rok slovenskej samostatnosti "veštilo" necelých 30 % občanov SR [Krivý 1992].

Treba však zdôrazniť, že napriek nárastu pesimizmu pri posudzovaní vyhliadok samostatného Slovenska, sa od volieb až do posledných dní existencie ČSFR prakticky nezmenilo rozloženie dôvery občanov Slovenska voči jednotlivým stranám. Podľa prieskumu Slovenského štatistického úradu by v decembri 1992 svoje júnové rozhodnutie zopakovalo 82 % bývalých voličov HZDS, 79 % SNS, 76 % SDL, 74 % KDH. O sklamaní dôvery voličov HZDS teda zatiaľ nemožno hovoriť. Skôr sa zdá, že politici HZDS si vďaka spolupráci s ODS pri rozdeľovaní ČSFR upevnili v očiach svojich prívržencov image pragmatických a rezolútnych profesionálov.

Prípadné kritické hodnotenie víťazného hnutia a strán, ktoré ho viac či menej podporujú, teda značná časť občanov pravdepodobne odložila až do obdobia slovenskej samostatnosti. V ňom už mnohí voliči budú nútení vyvážiť nedávnou absenciu anticipatívneho myslenia osobnou skúsenosťou. Do čoho - do akých politických interpretácií a do akého politického správania sa - vyústi táto konfrontácia predvolebných sľubov a nádejí s povolebnými činmi a realitou, je dnes otvorenou otázkou.

ZORA BÚTOROVÁ je výzkumnou pracovníčkou Centra pro sociální analýzu v Bratislavě. Hlavní oblastí jejího zájmu je sociologie vědy, sociologie národa a národností a sociologie politiky.

Literatúra

- "Budúcnosť vzťahov Čechov a Slovákov očami sociológov. Stretnutie českých a slovenských sociológov v Alšoviciach." 1990. *Sociológia* 22, č. 6.
- Aktuálne problémy slovenskej spoločnosti - máj 1991*. Bratislava: ÚSA UKo.
- Aktuálne problémy Česko-Slovenska - január 1992*. Bratislava: Centrum pre sociálnu analýzu.
- Bútorá, M., Z. Bútorová 1992. "The Unwanted Divorce. On the Dissolution of Czecho-Slovakia." *Freedom Review*, December.
- Bútorá, M., Z. Bútorová, O. Gyarfašová 1993. "From Velvet Revolution to Velvet Divorce? National Issue in Post-Totalitarian Slovakia." In *The Ironies of Transformation*, ed. by M. Kovács. Transaction Publishers (forthcoming).
- Bútorová, Z., T. Rosová 1990. "Zrkadielko, povedzte mi..." *Kultúrny život*, 6. júna, č. 8.
- Frič, P., Z. Bútorová, T. Rosová 1992. "Česko-slovenské vzťahy v zrkadle empirického výskumu." *Sociológia* 24, č. 1-2.
- Krivý, V. 1992. *Trvanie a zmena na Slovensku - september 1992. Správa zo sociologického výskumu*. Bratislava: ISS FM UKo.

- Krivý, V. 1993. "Slovenská a česká definícia situácie. Čas: 1992, január." *Sociologický časopis* 29:..
- Rosová, T., Z. Bútorová 1992. "Slováci a Maďari na Slovensku." In: *Minority v politike. Zborník z II. Bratislavského sympózia*. Bratislava: Čs. výbor EKN.
- Signálne správy Inštitútu pre výskum verejnej mienky z apríla, júla a septembra 1992.*
- Slovensko pred voľbami - apríl 1992. Záverečná správa zo sociologického výskumu.* 1992. Bratislava: Centrum pre sociálnu analýzu.
- Šoucová, D. 1993. "Slovenské očakávania." *Pravda*, 26. januára.
- Výsledky výskumu politických postojů - duben 1992.* Praha: AISA.
- Výskum politického klimatu v Československu - listopad 1991.* AISA: Praha.

Summary

The study aims to answer the question whether the split of the ČSFR can be interpreted as a result of a deliberate decision by the Slovak population, as an expression of the Slovak desire for state independence. By means of empirical arguments drawn from sociological surveys of the Centre of Social Analysis, it opposes this interpretation so often used by commentators of the 1992 parliamentary elections in Czecho-Slovakia.

The study is divided into three chapters. In the first one the climate in post-Communist Slovakia is described. In comparison to the Czech society of that period, the climate in Slovakia was characterized by a stronger alienation of the population from the post-November political representation, by a wide-spread fear of social insecurity and unemployment, by a stronger state-paternalistic orientation of the population, by a stronger resistance against the economic reform and privatization, by stronger anti-Western feelings, as well as by a less critical attitude towards the Communist regime.

Several paradoxes were typical of the attitude of the population of Slovakia towards Czecho-Slovak coexistence. On the one hand, an overwhelming majority of the population preferred some form of common state. Those who supported a common state prevailed among the sympathizers of all parties, including the victorious Movement for Democratic Slovakia (HZDS) and aside from the Slovak National Party. On the other hand, the sociological analyses showed that it was too intricate a task for the population to understand the attributes and nuances of the individual forms of the discussed constitutional structure. This lack of orientation was demonstrated by very inconsistent interpretations of the individual forms of the constitutional structure. This is a reason as to why the contradictory slogan of the HZDS about a confederation as a form of a common state could be so successful. The persisting difficulties of orientation combined with the strengthening Slovak conviction, which was underestimated by the stronger Czech partner and with the fact that Slovak national interests were disadvantaged by the on-going economic reform. It was precisely the skillful obscuring of the constitutional options combined with anti-Czech argumentation and social demagoguery which brought electoral success to the HZDS.

In the second chapter the image of the Slovak parties is described by using 11 pairs of statements estimating their ability to protect the Slovak interests, their attitude towards Czecho-Slovak coexistence, national tolerance, their ability to solve economic and social problems, their ability to guarantee democracy, their public relations, their political tactics, the political and professional abilities of their representatives, and the cohesion of these parties.

The third chapter describes the reactions of the Slovak population to the dissolution of the ČSFR. It shows that the inability of the new political representatives in both parts of the ČSFR to arrive to any other compromise except the division of the state provoked a strong frustration among the Slovak population. It was not, however, followed up by efficient collective actions against the division of the common state, but by a passive helpless

resignation. The approaching Slovak independence was welcomed with positive feelings only by a minority of the population; the pre-election optimism radically decreased. The changed climate did not, however, effect the political preferences of the population. It is evident that an occasion for self-critical re-evaluation of the voting decisions in the 1992 parliamentary elections will arise only later, when people will be living the everyday reality of the independent Slovak Republic governed by the freely elected HZDS.

